

ESTETİK TƏRBIYƏ VƏ MÜTALİƏ PROBLEMİ

Araşdırma

Estetik tərbiyə problemi ən qədim zamanlardan filosofların diqqət mərkəzində dayanmış, cəmiyyəti daim düşündürən bu vacib məsələyə dair çoxlu elmi əsərlər yazılmışdır. Bununla belə, sivilizasiyanın inkişafı bütün dövrlərdə bu mövzuya zaman-zaman yeni-yeni çalarlar əlavə etmiş, bəşəriyyətin tərəqqisində onun müasirləşən rolu ilə bağlı müxtəlif elmi nəzəriyyələr yaradılmış, gənc nəslin mənəvi-estetik tərbiyəsi, bədii zövqlərinin formalaşması, mədəni-əxlaqi vərdislərə yiyələnməsi prosesinə təsir göstərən amillərlə əlaqədar bir çox mülahizələr irəli sürülmüşdür.

Azərbaycanın müstəqilliyi, milli dövlətçiliyimizin dirçəldiyi bir şəraitdə mənəvi-estetik dəyərlərin yeni mənə və məzmun daşması bu problemin aktuallığını bir daha təsdiqləyir. Çünki uşaq və gənclərin yetkin mənəvi simasını formalaşdırmadan, onları cəmiyyətin ləyaqətli qurucusu kimi yetişdirmədən, suveren dövlətin inkişafına və beynəlxalq aləmdə nüfuz qazanmasına nail olmaq mümkün deyil. Bununla yanaşı, düzgün həyat yolu seçmək, qüvvəsini, bacarığını, istedadını və qabiliyyətini necib əməllər uğrunda mübarizəyə həsr edə bilmək ilk növbədə insanın öz əxlaqi borcunu başa düşməsindən, mənəvi-estetik tərbiyəsinin səviyyəsindən asılıdır.

Estetik tərbiyə mahiyyət etibarilə ümumi tərbiyə işi ilə sıx surətdə əlaqədardır və insan tərbiyəsinə tamamlayan bir sahədir. Ailədə, bağçada, məktəbdə və kitabxanada aparılan estetik tərbiyə ümumi tərbiyə işinin bünövrəsidir.

İlk növbədə belə bir suala qısaca cavab verək: «Müasir oxucuların estetik tərbiyəsi sahəsində kitabxanaların əsas vəzifələri hansılardır?» Cavabı bu cür quplaşdırmaq məqsədəuyğundur: oxucuları keçmiş və müasir dövrlərin zəngin bədii sərvətləri ilə tanış etmək; milli və xarici incəsənətin humanist ənənələrini və təbliğ etmək; ədəbi-bədii tənqidin, ədəbiyyatşünaslığın, sənətşünaslığın, estetikanın ən yaxşı nümunələrini təbliğ etmək; incəsənətin ayrı-ayrı növlərinin və janrlarının kompleks təbliği və onların qarşılıqlı əlaqəsi, qarşılıqlı təsiri, qarşılıqlı zənginləşməsi yolu ilə oxucuların estetik səviyyəsini və bədii qavrayış mədəniyyətini yüksəltmək.

Elmi-nəzəri ədəbiyyatda göstərilirdiyi kimi, kitabxana işində oxucuların estetik tərbiyəsi üzrə əsasən iki cəhət ayrılmaz şəkildə bir-biri ilə bağlıdır. Onlardan birincisini estetik təhsil və ya maarifləndirmə, ikincisini isə estetik zövqün tərbiyəsi adlandırmaq olar.

Estetik təhsil estetika sahəsində konkret biliklərin qazanılması vasitəsilə oxuculara kömək göstərilməsidir.

Burada söhbət, hər şeydən əvvəl, bədii mədəniyyət tarixi o cümlədən bədii ədəbiyyat, təsviri incəsənət, teatr, musiqi, kino və s. kimi incəsənət növlərinin tarixini həmçinin incəsənətin əsas inkişaf qanunlarını, istiqamətlərini, məktəblərini, üslublarını və s. dərindən bilməkdən gedir. Burada ikinci bir cəhətə insanların estetik zövqünün tərbiyəsinə, onların estetik hissələrinin formalaşmasına və estetik duygu mədəniyyətinin inkişafına da fikir vermək lazımdır. Çünki estetik tərbiyə estetik zövq tərbiyəsi ilə tamamlanır.

Estetik zövq ətraf aləmdə, incəsənətdə və bədii əsərlərdə gözəlliyi görmək, duymaq, qiymətləndirmək bacarığı, yaxşını pisdən, gözəlliyi çirkinlikdən fərqləndirmək qabiliyyətidir. Gerçəkliyin estetik dərk, sənət əsərlərinin qavranılması və qiymətləndirilməsi adətən onların ideya istiqamətlərinin ya təsdiq, ya da inkar olunması ilə bu və ya digər estetik zövq əsasında meydana gəlir.

Məhz buna görə də hazırda respublikamızdakı kitabxanaların qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri də gənclərin estetik tərbiyəsinin, yəni estetik təhsillə estetik zövq tərbiyəsinin kompleks şəkildə həyata keçirilməsidir. Çünki gənc nəslin dünya incəsənəti və mədəniyyəti xəzinəsinin zəngin bədii-mənəvi sərvətlərini öyrənilər dərk etməsinə nail olmaq vəzifəsini müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmədən ahəngdar və hərtərəfli inkişaf etmiş yetkin insanın tərbiyəsi mümkün deyildir.

Ayrı-ayrı oxucuların estetik zövqləri ictimai estetik normalar anlayışı ilə tam şəkildə üst-üstə düşməyə bə bilər. Cəmiyyətdə müxtəlif estetik zövqlər mövcuddur. Onların müxtəlifliyi bir sıra amillərə bağlıdır: həm milli, həm psixoloji, həm peşə (ixtisas), həm təhsil, həm də fərdi fərqlər və ya xüsusiyyətlər öz izini qoyur və hər bir oxucunun estetik zövqünün özünəməxsusluğunu şərtləndirir.

Estetik tərbiyə problemini araşdıran bəzi mütəxəssislər bu fikirdədirlər ki, estetik zövqlərin sonsuz müxtəlifliyinə xüsusi diqqət yetirmək, onların formalaşmasına təsir etmək üçün cəhd göstərmək qətiyyətlə lazım deyil. Əlbəttə, biz bu cür mövqə ilə razılaşa bilmərik.

Məlumdur ki, hazırda bir çox oxucular, xüsusilə gənc nəsillə klassik bədii ədəbiyyatla, ciddi musiqi əsərləri ilə, incəsənətin bir çox janrları ilə maraqlanmır, yalnız detektiv, kriminal, macərə və ya fantastika janrlarında yazılmış sönük məzmunlu kitablara həvəs göstərir, bayağı caz, rok, rep və digər estrada musiqisini dinləməyi üstün tuturlar. Bütün bu qeyri-normal münasibət təlim-tərbiyə

prosesi ilə məşğul olan digər mütəxəssislərlə yanaşı, kitabxanaçıları da narahat etməlidir. Kitabxanaçılar hər hansı bir bədii əsərin müsbət məziyyətlərini və çatışmazlıqlarını aşkara çıxarmaqda oxuculara kömək göstərməli, onlara ciddi mütaliə zövqü aşılamalıdır. Bunlar ona görə vacibdir ki, oxucuların tək-cə estetik zövqləri deyil, həm də mənəvi simaları, dünyagörüşləri məhz bu yolla formalaşır.

Azərbaycanın keşməkeşli tarixi keçmişini, xalqımızın yadelli işbalçılara qarşı mübarizəsini, azadlıq və müstəqillik ideyalarını, Böyük Vətən müharibəsi illərində işğalçı alman faşistləri ilə, indiki dövrdə isə Dağlıq Qarabağı və onun ətrafındakı bölgələrimizi zəbt etmiş erməni təcavüzkarları ilə ölüm-dirim savaşını, doğma Vətənin xoşbəxt gələcəyi naminə öz ömürlərini girov qoymuş mətin insanların taleyini yüksək səviyyədə əks etdirən bədii əsərlərin təbliği kitabxanaçıların həmişə diqqət mərkəzində dayanmalıdır.

Estetik tərbiyə yalnız incəsənətə və bədii ədəbiyyata marağın və onu dərk etmək qabiliyyətinin inkişafı ilə başa çatmır. İnsan tək-cə incəsənətdəki gözəlliklərin tələbatçısı deyil, həm də həmin gözəlliyin yaradıcısıdır. Bədilik insanı həyatda qurub-yaratmağa, faydalı işlər görməyə ruhlandırır, hər bir kəsi nəcibləşdirir. Müasir cəmiyyət müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusunun qarşısında gözəlliklər yaratmaq qabiliyyətini formalaşdırmaq vəzifəsini qoymuşdur. Kitabxanalar oxuculara həyatımızdakı gözəllikləri tapmağa, əsl gözəlliyi saxta gözəllikdən, eybəcərlikdən, çirkinlikdən, yaramazlıqdan, kifirlikdən seçməyə kömək göstərir.

Estetik tərbiyənin əsas məqsədi bir-biri ilə sıx bağlı olan iki mühüm vəzifənin həyata keçirilməsində ibarətdir.

Birinci vəzifə hər bir insanın estetik təhsil yiyələnməsinə nail olmaq və onu estetik-bədii sərvətlərin tərbiyəli tələbatçısına çevirməkdir.

İkinci vəzifə isə hər bir oxucunu estetik mədəniyyət subyektinə çevirmək, onu bədii-estetik qorunmasını tələb edir.

Oxucuların estetik tərbiyəsinin bir sıra səviyyələrə və pillələrə ayrılması metodoloji və təcrübi münasibətdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu fərqlənmənin (təbəqələşmənin) əsasında oxucunun estetik sərvətlər sistemini mənimsəməsi dərəcəsi, oxucunun estetik və bədii inkişafın həqiqi subyektinə çevrilməsinə dərəcəsi dayanır.

Tərbiyəliliyin ilkin (başlanğıc) səviyyəsi (mərhələsi) estetik və bədii sərvətlərdən istifadənin, onların yenidən təkrarlanmasının üstünlüyü ilə bağlıdır. O, eyni zamanda qarşısızalmaz təbiiliyin çox böyük xüsusi çəkisi və hətta bədii-estetik zövqün meydana çıxması və formalaşması sahəsində müəyyən ölçüdə qarmaqarışıqlıqla əlaqədardır. Bu mərhələdə şəxsiyyətin hələlik ayrı-ayrı cəhətlərinin

estetik baxımdan inkişaf etməməsi, bədii təhsildə çatışmazlıq müşahidə olunur, bədii qarışıqlıq, estetik zövqsüzlük, dəyişkən dəbə aludəçilik, həyatda davranışın estetik üslubunu tapa bilməmək bacarıqsızlığı faktlarına rast gəlinir.

Tərbiyəliliyin orta səviyyəsi (mərhələsi) səmərəli bədii təhsillə, keçmiş estetik və bədii irsin mənimsənilməsi ilə, gözəllik qanunlarının və onların təsir mexanizminin dərk olunması ilə, estetik geriliyin və pis bədii zövqün təsadüfi təzahürlərinin təsirli, sistemli və özünə-tənqid şəraitində aradan qaldırılması ilə xarakterizə edilir.

Tərbiyəliliyin yüksək səviyyəsinə (mərhələsinə) tam şəkildə incəsənətə və gözəllik qanunları üzrə yaradıcılıq ustalığına dərinlən yiyələnməyə, həqiqi bədii azadlıq, incəsənətin bütün növlərindən və janrlarından yaxşı xəbərdar olmağa imkan yaradan mühüm bədii məlumata malik olmaq (bədii erudisiya), yaradıcı şəkildə inkişaf etmiş şəxsiyyətin universal qaydada ahəngdar formalaşması, həyatı davranışın özünə-xas üslubunun işlənilməsi, ahəngdar həyat tərzinin vərdiş və ənənələrinin aşkara çıxarılması xasdır.

Ən yüksək səviyyə (mərhələ) bütün tərəflərin tamlığını və şəxsiyyətin bədii-estetik inkişafının bütün tərəflərinin və cəhətlərinin tamlığını nəzərdə tutur.

Məlumdur ki, insan ilk uşaqlıq çağlarından ta ömrünün sonuna qədər çox müxtəlif amillərin estetik təsirinə məruz qalır. Oyuncaqlar və oyunlar, ailə, uşaq bağçası, məktəb və digər uşaq təlim-tərbiyə ocaqları, məişət, təbiət, kənd və ya şəhər mühiti, ali və orta ixtisas məktəbləri, müxtəlif mədəni-maarif müəssisələri şəbəkəsi, o cümlədən kitabxanalar, kütləvi informasiya vasitələri, daha sonra əmək fəaliyyəti, idman və nəhayət, incəsənətin ayrı-ayrı növlərinin vəhdətindən ibarət olan bədii yaradıcılıq aləmi bütün bunlar insanın gerçəklilik estetik münasibətinin, zövq və mədəniyyətinin formalaşmasında iştirak edir, bir-birini tamamlayır və zənginləşdirir. Bu sistemə daxil olan ünsürlərdən hər biri estetik tərbiyənin ümumi qayəsinin reallaşmasına xidmət edən spesifik funksiya yerinə yetirir.

Əsl incəsənət xalqın zövqünü ifadə etməklə yanaşı, həm də onu inkişaf etdirib daha da təkmilləşdirmək vəzifəsini qarşıya qoyur. Sənət əsərləri insan qəlbində yatıb qalan gizli hissələri oyatmaqla onu öz-özünə daha dərinlən diqqət yetirməyə vadar edir. Biz incəsənətin ecazkar təsiri altında ötən günlərin sevincli və kədərli anlarında, ilk təəssüratın doğurduğu xoş həyəcanları sanki yenidən yaşayır, özümüzü daha yaxşı tanımağa, yenidən kəşf etməyə başlayırıq. İncəsənətin ən başlıca tərbiyəvi vəzifəsi müəyyən mənada məhz bundan ibarətdir.

Knyaz ASLAN,
pedaqoji elmlər namizədi, dosent